

اشاره

زن به عنوان نیمی از پیکره‌ی اجتماع و دارا بودن نقشی تعیین کننده در بقا، گسترش و پرورش و تربیت نسل انسانی همواره مورد توجه اندیشمندان رشته‌های مختلف علوم انسانی بوده است. تاریخ حیات بشر به روشنی نشان می‌دهد که زن همراه و همدوش مرد در فراز و نشیب‌های زندگی اجتماعی حضوری فعال و مؤثر داشته است؛ از این رو مسایل زنان به عنوان نیمی از جامعه‌ی انسانی، به همان اندازه نیازمند بررسی و ژرف نگری است که انسان شایسته‌ی شناخت و مطالعه است. به عبارت دیگر و گذشته از ویژگی‌های صنفی و جنسی هرگونه تحلیل و بررسی ابعاد حیات زن، تحلیل واقعی از حیات انسان به شمار می‌آید. در برخی جوامع زنان از شأن و موقعیت متناسب با نقش آفرینی و جایگاه اصلی خویش برخوردار نبوده و شخصیت آنان براساس دآوری‌های غیر منصفانه معرفی می‌گردد. بسیاری از اندیشمندان و متخصصان علوم انسانی و اجتماعی نقش حقیقی و جایگاه واقعی زن را در پیکره اجتماع تبیین ننمودند. با رشد روز افزون آگاهی‌های بشر به ویژه بانوان در دهه‌های اخیر، به تدریج این پرسش بنیادی مطرح شد که جایگاه واقعی زنان در جامعه و خانواده کدام است و چگونه می‌توان از حقوق و وظایف آنان به شکل بایسته سخن گفت. از سال‌ها قبل مسایل مختلف مربوط به حیات فردی، سیاسی و اجتماعی زنان؛ نظیر خلقت، شخصیت، حقوق و احکام زنان پیوسته در نشریات و محافل مورد بحث و بررسی است. در چنین فضایی، زمینه برای طرح شبهات فکری و متهم کردن دین به تضييع حقوق زن فراهم شد و دشمنان آگاه و دوستان ناآگاه به طرح شبهات دامن زدند. از آن روی که جایگاه حقیقی زن و حقوق و وظایف فردی و اجتماعی وی در مکتب حیات بخش اسلام به صورت کامل و شایسته تبیین شده است، پاسخ به مسایل زنان با استفاده از قرآن کریم و روایات اهل بیت: که مبین و مفسر قرآن است در سلسله نوشتارهای پیش رو دنبال خواهد شد. مباحث مطرح شده عبارت است از: خلقت و شخصیت انسانی زن، حقوق زنان، عفاف و حجاب، ازدواج و خانواده، اسامی و خصوصیات نمونه‌های قرآنی زنان و احکام قرآنی بانوان. بدون تردید بررسی ابعاد حیات زن و پاسخ گویی به نیاز جامعه و پرسش‌های مکرر از مهم‌ترین ضرورت‌هایی است که نوشتار حاضر براساس آن تدوین شده است.

خلقت و شخصیت انسانی زن

آفرینش زن در بعد روحی و جسمی، از همان گوهری است که منشأ آفرینش مرد بوده است و هر دو جنس در جوهر و ماهیت، یکسان و یگانه اند و تمایزی در حقیقت و ماهیت میان زن و مرد نیست. قرآن به صراحت، به بازگویی این حقیقت پرداخته است: (يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَ خَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا...)

[1]؛ ای مردم، از پروردگارتان که شما را از نفس های واحدی آفرید و جفتش را [نیز] از او آفرید، و از آن دو، مردان و زنان بسیاری پراکنده کرد، پروا دارید؛ و از خدایی که به [نام] او از همدیگر درخواست می کنید پروا نمایید؛.... همچنین، در تفکر قرآنی، زن از حیث تکامل و تعالی روحی و معنوی هم پای مرد شمرده شده و همه ی فضایل و کمالات معنوی برای هر دو جنس به صورت یکسان قابل دسترسی است.

(إِنَّ الْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ وَالْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَالْقَانِتِينَ وَالْقَانِتَاتِ وَالصَّادِقِينَ وَالصَّادِقَاتِ وَالصَّابِرِينَ وَالصَّابِرَاتِ وَالْخَاشِعِينَ وَالْخَاشِعَاتِ وَالْمُتَصَدِّقِينَ وَالْمُتَصَدِّقَاتِ وَالصَّائِمِينَ وَالصَّائِمَاتِ وَالْحَافِظِينَ فُرُوجَهُمْ وَالْحَافِظَاتِ وَالذَّاكِرِينَ اللَّهَ كَثِيرًا وَالذَّاكِرَاتِ أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا) [2]؛ مردان و زنان مسلمان، و مردان و زنان با ایمان، و مردان و زنان عبادت پیشه، و مردان و زنان راست گو، و مردان و زنان شکيبا، و مردان و زنان فروتن، و مردان و زنان صدقه دهنده، و مردان و زنان روزه دار، و مردان و زنان پاک دامن، و مردان و زنانی که خدا را فراوان یاد می کنند، خدا برای [همه ی] آنان آمرزش و پاداشی بزرگ فراهم ساخته است. اینک خلقت و شخصیت زن را با پرسش و پاسخ بررسی می کنیم:

پرسش: آیا خلقت حضرت آدم (ع) و حوا از یک منشأ است، یا آن که حوا از بخشی از وجود حضرت آدم (ع) خلق شده است؟

پاسخ: قرآن شریف خلقت همه ی انسان ها را یکسان می داند و در آفرینش آنان تفاوت نمی گذارد. خدای متعال گاهی به سرشت حقیقت انسان ها (زن و مرد) و گاه به خلقت ظاهری آن ه که از یک زن و مرد خلق شده اند، اشاره می کند. در مورد اول می فرماید: (يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَ خَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا...) [3]؛ ای مردم، از پروردگارتان که شما را از نفس های واحدی آفرید و جفتش را [نیز] از او آفرید، و از آن دو، مردان و زنان بسیاری پراکنده کرد، پروا دارید؛ و از خدایی که به [نام] او از همدیگر درخواست می کنید پروا نمایید؛....

(هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا...) [4]؛ اوست آن کس که شما را از نفس واحدی آفرید، و جفت وی را از آن پدید آورد....

منظور از نفس واحده همان حقیقت واحده و گوهر واحد است؛ یعنی مبدأ قابلی همه شما انسان ها یک حقیقت است و در این امر هیچ فرقی بین زن و مرد نیست؛ چنان که هیچ امتیازی بین انسان اولی و غیر اولی نیست و این گونه از تعبیرها همانند تعبیر به بنی آدم است که شامل همه انسان ها حتی حضرت آدم (ع) نیز خواهد شد. [5]

و در مورد دوم (این که انسان ها از زن و مرد خلق شده اند) خداوند می فرماید: (يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَى...) [6]؛ ای مردم، ما شما را از مرد و زنی آفریدیم....

اما در روایات این مسأله با تفصیل بیشتری مورد بررسی قرار گرفته است، اگرچه همه ی این روایات صحیح نیستند و بین آن ها احادیثی وجود دارد که بیشتر با تورات تطابق دارد و یهودیان صدر اسلام در اثر اختلاط با اعراب آن ها را وارد متون ما کرده اند، اما می توان روایات صحیحی را یافت که با آیات قرآن و اصول اعتقادی ما تنافی و تضاد نداشته باشد.

روایات ذیل شبهه ای را که یهودیان در اذهان مردم به وجود آورده اند، را مطرح کرده و سپس بدان پاسخ می دهد:

1. در تفسیر عیاشی آمده است که از امام باقر (ع) سؤال شد: خداوند حوا را از چه چیز خلق کرده است؟ امام (ع) فرمود: مردم چه می گویند؟ راوی می گوید: می گویند از یک دنده ی آدم خلق شده است. امام (ع) می فرماید: دروغ می گویند، آیا خداوند عاجز بود که از غیر دنده، او را خلق کند؟ راوی می گوید: ای پسر رسول خدا (ص) پس خداوند از چه او را خلق کرده است؟ امام (ع) می فرماید: خداوند مشتی گل مخلوط نمود و آدم را از آن خلق کرد و از مقداری که مانده بود نیز حوا را آفرید. [7]

این روایت تصریح دارد که:

1. خلقت حوا همانند خلقت آدم است و حوا از همان سرشت و طبیعتی خلق شده که آدم (ع) خلق شده است.
2. طین (گل) همان سرشتی است که در آدم و حوا یکسان است. 3. کلمات تراب، طین و ... اشاره به منشأ و عناصر تشکیل دهنده ی وجود انسان دارد؛ چرا که بدن انسان از همان عناصری تشکیل شده است که در خاک وجود دارد و عناصر خاک در بدن انسان است.

تفسیر نمونه و المیزان در ذیل آیه اول سوره نساء می نویسند:

تعبیر برخی مفسران مبنی بر آفرینش حوا از بدن آدم آنچنان که برخی روایات غیر معتبر می گوید، صحیح نیست (در تورات فصل دوم از سفر تکوین این مطلب آمده است)، بلکه با توجه به سایر آیات قرآن ابهام آیه رفع شده و مشخص می گردد که منظور آیه آن است که خداوند همسر آدم را از جنس او آفرید: (وَمِنْ ءَايَاتِهِ اَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ اَنْفُسِكُمْ اَزْوَاجًا...) [8]؛ و از نشانه های او این که از [نوع] خودتان همسرانی برای شما آفرید.... [9]

منظور از نفس به طوری که از لغت بر می آید؛ عین هر چیز است مثلاً می گویند: جانی فلان نفسه؛ یعنی فلانی خودش نزد من آمد. در این جا منظور این است که عین او آمد... و نفس چیزی است که انسان به واسطه آن انسان است و آن عبارت است از: مجموع روح و جسم در دنیا، و روح به تنهایی در زندگی برزخ.

... و اما کلمه ی زوج در جمله ی خلق منها زوجة؛ بنا به گفته ی راغب به معنای همسر است؛ یعنی این کلمه در مورد هر دو قرین که یکی نر و دیگری ماده باشد، استعمال می شود؛ ... می خواهد بیان کند که همسر آدم از نوع خود آدم بود، و انسانی بود مثل خود او، و این همه افراد بی شمار از انسان که در سطح کره زمین منتشر شده اند، همه از دو فرد انسان مثل هم و شبیه به هم منشأ گرفته اند؛ و بنابراین حرف من نشویه خواهد بود. و این آیه نظیر آیات 21 روم و 72 نحل و 11 شوری است. پس این که در بعضی از تفسیرها آمده که مراد از آیه ی مورد بحث این است که همسر آدم از بدن خود او درست شده، صحیح نیست، ... و در آیه چیزی که بر آن دلالت کند، وجود ندارد. [10]

علاقه مندان می توانند در این زمینه به کتب تفسیری و روایی مراجعه کنند. [11]

پرسش: راز آفرینش زن و مرد در کنار یکدیگر چیست؟

پاسخ: خداوند در قرآن کریم می فرماید: (وَمَا خَلَقْتُ الذَّكَرَ وَالْأُنثَى إِلَّا لِيَعْبُدُونِ) [12]؛ و جنّ و انس را نیافریدیم جز برای آن که مرا بپرستند.

و در این جهت تفاوتی بین زن و مرد نیست؛ اگرچه ممکن است هر کدام از زن یا مرد این راه را به طریقی طی کند، چون هر انسانی ویژگی های خاص خود را دارد.

خداوند زنان و مردان را آفرید تا او را بشناسند و نسبت به او محبت و گرایش داشته باشند و موانع عبودیت را در خود و جامعه برطرف سازند. در این جهت تفاوتی بین آن ها نیست، اگرچه هرکدام در حوزه ی خود مسؤولیت

های خاصی را دارند. در قرآن علاوه بر حکمت فوق که برای آفرینش انسان در پهنه ی هستی ذکر شده، حکمت هایی نیز در بیان آفرینش زن و مرد به عنوان همسر در کنار یکدیگر آمده است:

1. آرامش و سکون؛ (وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ) [13]؛ و از نشانه های او این که از [نوع] خودتان همسرانی برای شما آفرید تا بدان ها آرام گیرید، و میانتان دوستی و رحمت نهاد. آری به یقین در این [نعمت] برای مردمی که می اندیشند، نشانه هایی است.

کلمه ی زوج به هر یک از مذکر و مؤنث حیوانات در صورتی که جفت هم شده باشند، گفته می شود. [14] بنابراین به هر کدام از زن و مرد، زوج گفته می شود؛ از این رو از حکمت های خداوند در خلقت زن و مرد، ایجاد آرامش و سکون و دوستی و رحمت بین همسران است و به آرامش رسیدن هر یک از زن و مرد در کنار یکدیگر، این یکی دیگر از اسرار آفرینش آن ها است.

ظاهر آیه ی 21 سوره ی روم اشاره بر این حقیقت دارد که زن و مرد هر دو موجب آرامش یکدیگرند؛ زیرا ضمیر کم عمومیت زن و مرد را می رساند (مگر این که به قرینه ای اختصاص از آن فهمیده شود) و کلمه ی زوج نیز در کتب لغت به جفت هر یک از مرد و زن اطلاق می شود.

علما و مفسرین نیز در ذیل آیه بر این مسأله تأکید دارند که زن و مرد هر دو موجب آرامش یکدیگرند.

علامه ی طباطبایی (قدس سره) در تفسیر آیه ی 21 سوره ی روم می نویسد:

از مجموع آن دو [زن و مرد] توالد و تناسل صورت می گیرد، پس هر یک از آن دو فی نفسه ناقص و محتاج به طرف دیگر است، و از مجموع آن دو، واحدی تام و تمام درست می شود و به خاطر همین نقص و احتیاج است که هر یک به سوی دیگری حرکت می کند و چون بدان رسید، آرام می یابد، چون هر ناقصی مشتاق به کمال است و هر محتاجی مایل به زوال حاجت و فقر خویش است... [15]

همچنین در ادامه ی آیه ی 21 سوره ی روم که می فرماید: (...وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً..); میان شما دوستی و مهربانی قرار داد؛ قرینه ی دیگری بر این نکته است که آرامش، محبت و مودت میان زن و مرد طرفینی است؛ هر چند ممکن است نوع گرایش هر یک به دیگری متفاوت باشد. [16]

مقام معظم رهبری در توضیح همین آیه ی شریفه، آرامش بخشی را به هر دو طرف نسبت داده اند: زن و مرد هر دو سبب آرامش یکدیگر هستند. [17]

آیه الله مصباح یزدی نیز آرامش روانی میان همسران را از اهداف تشکیل خانواده می داند: در واقع هر یک از زن و مرد به تنهایی ناقص است و نیاز به دیگری دارد و این نقص با تشکیل خانواده برطرف و آرامش برای هر دو طرف حاصل می شود. [18]

2. مکمل یکدیگر بودن؛ (... هُنَّ لِبَاسٌ لَكُمْ وَأَنْتُمْ لِبَاسٌ لَهُنَّ...) [19]؛ ... آنان برای شما لباسی هستند و شما برای آنان لباسی هستید....

همان گونه که لباس، انسان را از سرما و گرما و خطر برخورد با اشیا حفظ می کند و عیوب را می پوشاند و زینت آدمی محسوب می شود، همسران نیز یکدیگر را از انحراف حفظ می کنند و عیوب همدیگر را می پوشانند و اصلاح می کنند و هر یک زینت دیگری محسوب می شوند. این ویژگی نیز از سوی هر دو طرف است.

3. بقای نسل انسان؛ بقای نسل انسان ها یکی دیگر از رازهای آفرینش زن و مرد در کنار یکدیگر است. قرآن در این باره می فرماید: (نَسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَّكُمْ...) [20]؛ زنان شما کشت زار شما هستند...، و نیز می فرماید: (... جَعَلَ لَكُمْ

مَنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجاً وَمِنَ الْأَنْعَامِ أَزْوَاجاً يَذَرُوكُمْ... [21]؛ ... از خودتان برای شما جفت هایی قرار داد، و از دام ها [نیز] نر و ماده [قرار داد]. بدین وسیله شما را بسیار می گرداند...؛ براین اساس قرآن راز آفرینش را برای تنها زن، یا مرد بیان نمی فرماید، بلکه این دو را در کنار یکدیگر می آورد؛ چرا که این دو به یکدیگر نیازمندند و به تنهایی قادر به تأمین نیازهای خویش نمی باشند. قرآن زن و مرد را در کنار یکدیگر قرار می دهد تا با هم و هماهنگ به سوی هدف غایی که همانا قرب و رضوان و لقای خداوند است، برسند و البته رسیدن به این مطلوب نیاز به شناخت، آموزش، مشورت و نظارت دارد تا حکمت های یاد شده، تحقق یابد. اگر می بینیم که زنان و مردان با ازدواج به آرامش و سکون و مودت و رحمت و ... نمی رسند؛ به این جهت است که آن ها هنوز به دیدگاه درستی از ازدواج نرسیده اند. [22]

ادامه دارد....

پی نوشت ها :

- [1]. النِّسَاء (4) : 1.
- [2]. الْأَحْزَاب (33) : 35.
- [3]. النِّسَاء (4) : 1.
- [4]. الْأَعْرَاف (7) : 189 .
- [5] . آية الله جوادی آملی، زن در آینه ی جلال و جمال، ص 48.
- [6] . الْحَجَرَات (49) : 13.
- [7]. تفسیر عیاشی، ج 1، ح 7 و مجمع البیان، ج 3، ص 8 و تفسیر المیزان، ج 4، ص 146 و زن در آینه ی جلال و جمال، آية الله جوادی آملی، ص 44 و 45.
- [8] . تفسیر نمونه، ج 1، ذیل آیه اول سوره نساء.
- [9]. الرَّوم (30) : 21.
- [10]. تفسیر المیزان، ج 4، ص 216 - 213.
- [11]. ر.ک؛ تفسیر نور الثقلین، ج 1، ذیل آیه ی اول سوره ی نساء و شیخ صدوق، علل الشرایع، ص 17، ح 1 و شیخ صدوق، من لایحضره الفقیه، ج 3، ص 239، ح 1133.
- [12]. الذَّارِیَّات (51) : 56 .
- [13]. الرَّوم (30) : 21.
- [14]. مفردات راغب.
- [15]. تفسیر المیزان، ج 16، ص 249.
- [16]. سعید داوودی، زنان و سه پرسش اساسی، ص 54 .
- [17]. مجموعه ی سخنان مقام معظم رهبری درباره ی زنان.
- [18]. آية الله محمدتقی مصباح یزدی، پرسش ها و پاسخ ها، ص 62 .
- [19]. البقره (2) : 187.

[20]. البقره (2) : 223.

[21]. الشّورى (42) : 11.

[22]. ر.ک؛ تفسیر نمونه، ناصر مکارم شیرازی و همکاران، ج 14، ص 463 و المیزان، علامه طباطبائی (قدس سره)، ج 2، ص 21.